

ОСВІТА І РЕЛІГІЯ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН

Микола ЄВТУХ, Іван ВОЛОЩУК

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕОСМИСЛЕНОГО УСВІДОМЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ВІРИ І ЗНАНЬ

У статті аналізується віра і знання як атрибути досягнення істини. Показана їх діалектична взаємодія та місце у науковому пізнанні. Отримані результати екстраполюються в освітню практику. Як наслідок, обґрунтовується один із шляхів модернізації навчального процесу.

На зламі епох, повороті глобальних уявлень про Всесвіт і смисл людського буття один за одним викидаються на узбіччя магматичні конструкти позитивістського світорозуміння безбожної людини. Людство все глибше і виразніше усвідомлює обмеженість своєї інтелектуальної сили. Накопичені знання починають трактуватися не як фундамент нашого світорозуміння, а лише як крихітний надбудовний елемент стосовно Божественного одкровення і його філософського осмислення. Більше того, осідає туман розумозапаморочення і настає прозріння: осягається суть істини, усвідомлюється божевілля людських намагань її знайти, з'являються віхи на шляху до істини. Однією з таких віх є усвідомлення людиною того факту, що шлях до істини потрібно шукати на перехресті доріг

віри і знань. Водночас зазначені трансформації людського духу донині не наповнили простір освітньої практики, фактично не матеріалізовані відповідними нормативними актами і не набули ознак домінантної компоненти педагогічного кредо освітніх працівників. Істини у школі (і вищій у тому числі) не здобувають, а подають, причому у формі, позбавленій щонайменшої апеляції до віри.

Водночас, узагальнюючи емпіричні дані, вчений керується тим, що прості закони ймовірніші за складні; без такої віри жодна експериментальна наука не була б можливою. Якщо взяти до уваги, що навіть у чистій дедуктивній науці містяться емпіричні основи, то можна дійти невтїшного висновку, що без віри наукова творчість просто не мислиться.

Будь-який факт можна узагальнити нескінченною кількістю способів, серед яких ученому потрібно обрати один. Серед множини можливих способів узагальнення є такий, якому науковець приписує статус найпростішого, таким чином вирізняючи його серед інших; йому і надається перевага. Найпростіші закони природи пов'язують змінні величини, що характеризують властивості предметів і явищ об'єктивного світу, прямою пропорційною залежністю. Пряма пропорційна залежність між кількісними значеннями величин має місце тоді, коли нескінченно малому приросту аргументу відповідає нескінченно малий приріст функції. Одержані дані в експериментальній практиці ніколи ідеально не належать до прямої лінії. Відхилення точок від прямої лінії вчений пояснює похибкою вимірювання, не полишаючи віри у те, що для величин, якими він оперує, нескінченно малий приріст однієї з них неодмінно призводить до нескінченно малого приросту іншої величини. Зазначена віра матеріалізується у формі лінійної апроксимації зв'язку між числовими значеннями досліджуваних експериментально величин.

Таким чином, узагальнення емпіричних даних переважно ґрунтується на вірі в простоту природи. Немає, звичайно, абсолютної впевненості в тому, що майже усі явища підпорядковуються універсальному і бажаному, з погляду гносеології, принципу. Однак простота приймається доти, доки не доводиться протилежне. Радше, величини, що характеризують властивості предметів і явищ навколишнього світу, перебувають у складних зв'язках, а простота — це лише груба модель явищ природи; водночас, без такої первинної моделі "грубого" пізнання об'єктивної реальності неможлива наукова творчість. Якщо усі предмети об'єктивної реальності перебувають у взаємозв'язку, то зв'язки між об'єктами у полі дії усіх інших об'єктів, не можуть бути простими. Простота оманлива, бо видима простота насправді приховує надзвичайну складність, а за видимою складністю дуже часто приховується реальна простота. До того ж, коли певна подія настає, людина відмовляється приписати їй випадковий характер, відхиляє думку про те, що природа упереджено ввела її в оману. Більше того, вчений дуже часто вчиняє так, ніби простий закон за інших умов є ймовірнішим, порівняно зі складним.

ОСВІТА І РЕЛІГІЯ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН

Простота — це перший щабель у пізнанні природи. Тому можна навести чимало прикладів, коли користувались надто досконалими вимірювальними приладами, внаслідок чого отримані дані не поміщались у межі простої моделі і, таким чином, гальмували процес пізнання.

У науковому пізнанні вчений вимушений вірити у те, що з'ясувати неможливо, що потрібно прийняти без логічно обґрунтованих підстав. Усі, мабуть, погоджуються з тим, що принципу Р. Майєра довелось пережити усі часткові закони, з яких він був виведений. Ми не можемо, навіть, припустити сумнів щодо в його абсолютної чіткості, щоб не припустити можливості "вічного руху". Людський розум більше схиляється до того, аби визнати закон збереження енергії, ніж його заперечуючи, припустити можливість вічного двигуна. Але визнання першого і заперечення другого будується не стільки на емпіричних даних (їх переконливості явно не вистачає), скільки на вірі, і, передусім, вірі у просте.

Греки, як відомо, вважали, що рух припиняється, як тільки на тіло перестає впливати сила. Принцип інерції, яким майже заперечуються узагальнення греків, не має під собою достатньої емпіричної основи, бо хіба можна експериментувати з тілами, на які не впливала б жодна сила. В такому випадку немає іншого виходу, як погодитися з тим, що принцип інерції є наслідком більш загального принципу: прискорення тіла залежить від його положення, положення інших тіл та їх швидкостей. Тепер, щоб засумніватися у принципі інерції, потрібно припустити, що лише в нашій сонячній системі ексцентриситет планет відмінний від нуля й існує нахил орбіт. Але кого можна у такій космічній випадковості переконати? Відкинувши думку про випадковість, вважають, що принцип інерції перевірений практикою.

Істинні зв'язки між предметами і явищами навколишнього світу — єдина реальність, варта безлічі зусиль, витрачених на своє пізнання. Пізнаючи їх, вчений неодмінно виходить із того, що такі саме зв'язки існують між елементами тих моделей, якими він замінює попередні.

Але чи збігається ця гармонія зв'язків із реальними відношеннями між предметами і явищами зовнішнього світу? Безперечно, що ні, а отже, узагальнюючи дані наукового дослідження, вчений мимоволі вступає у змову з істиною, з об'єктивною реальністю. Якщо визнати, наприклад, що між зорями існують сили гравітаційного притягання, то постає резонне запитання, чому вони тоді не зберуться в одну точку? І. Ньютон шукав вихід із цього становища в нескінченній кількості небесних тіл. Статичну модель Всесвіту можна зберегти, якщо вважати, що між зорями діють сили гравітаційного притягання та відштовхування, але тоді рівноважний стан виявиться досить нестійким. А. Ейнштейн, щоб врятувати статичну модель Всесвіту, ввів у рівняння гравітації космологічний коефіцієнт. З'ясовуючи причину статичної моделі Всесвіту, вчені передусім турбувалися про те, щоб не виникло ніяких суперечностей у створюваних ними моделях, і вірили, що за відсутності недоречностей розроблена модель

відповідатиме реальним зв'язкам між предметами і явищами об'єктивної дійсності.

Раніше доводилось, що наукові узагальнення без віри неможливі. На останньому прикладі можна пересвідчитися, що без віри неможливе формулювання найзагальніших законів природи. Виявляється, без віри неможливо зіставити отримані людиною знання про природу з реальними співвідношеннями між предметами і явищами. Маємо на увазі той факт, що для Й. Кеплера досліджувати матеріальний світ як незалежний і відірваний від Бога видавалось нісенітницею. Г. Галілей запропонував ізолювати окремі процеси від їх природних зв'язків, описати їх математично і таким чином пояснити. В ньютонівську епоху прагнули математично сформулювати взаємозв'язки окремих процесів і прийти до законів, що мають необмежену силу у всьому Космосі. У ХІХ ст. природу розглядали як закономірний хід подій у просторі і часі, при описуванні якого можна було, якщо не практично, то теоретично, абстрагуватися від людини і її втручання в природу. В результаті останніх фізичних досліджень уявлення про об'єктивність елементарних часточок зникає. Але зникає не в тумані нового розуміння реальності чи ще незрозумілого уявлення про кварки, бо в прозорій ясності математики подається опис не самих часточок, а наших знань про них. Таким чином, наука повертається до методологічного принципу, що про природу не можна говорити як про таку, її пізнання неодмінно передбачає присутність людини. Вихідним принципом побудови картини світу має бути віра в те, що безпосередньо природа мало чим відрізняється від наших знань про неї, а тому існує безліч підстав картину наших зв'язків із природою замінити на об'єктивну картину природи.

Як бачимо, у науковому пошуку користуються поняттям ймовірного і явно чи неявно обчислюють ймовірність тієї чи іншої події. Але, щоб порахувати ймовірність, потрібно обрати як початкову точку деяке умовне положення. У виборі останнього вчений не може керуватися нічим окрім принципу достатньої підстави. Виникає запитання: чи можна тут обійтися без упередженої ідеї, без віри? Безперечно, що ні.

Чому ж тоді віримо в істинність наукових результатів? Відповідь проста. Нам набагато легше повірити в істинність теоретичних моделей, які узгоджуються з емпіричними даними, ніж не повірити у них. Віра — невід'ємний атрибут людської душі.

На шляху до істини віра заперечує знання, щоб самою бути запереченою. Віра сприяє встановленню знань, знання дають привід для глузування з наївної віри, при цьому здобуті знання — це лише віра для істини у вищій інстанції. Такою є діалектика взаємозв'язку зазначених атрибутів процесу осягнення істини.

То що є сутністю віри? Як вона співвідноситься зі знанням? Якою є її роль в осягненні істини? Найбільш вичерпні відповіді на поставлені запитання знаходимо у Гегеля. За цим філософом, віра є дещо суб'єктивне,

ОСВІТА І РЕЛІГІЯ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН

оскільки доведене називають об'єктивним знанням. Свобода — це внутрішнє визначення віри. Віру можна визначити як впевненість в істині. Безпосередня форма впевненості — це віра. Впевненість називають вірою, оскільки вона є не тільки безпосередньою, почуттєвою впевненістю, як знання вона не є знанням необхідності деякого змісту. У вірі є не тільки деяке уявлення чи деякі відомості про щось, завдяки вірі про щось констатується достовірно. У достовірності нерв віри. Але ми відрізняємо достовірність від істини. Люди достовірно знали і знають багато, але те, що вони знають достовірно, ще не є істинним. Багато фактів, ідей можуть породжувати достовірність, але чи означає це, що вони істинні. Простій достовірності вічно протистоїть істина, і про істинність не судить достовірність, а безпосереднє знання, віра.

Віра за своєю суттю є усвідомленням абсолютної істини, вона є знанням, але представленим в іншій формі. Віру інколи протиставляють знанню; насправді те, у що людина вірить, вона знає, воно є деяким змістом у її свідомості. Те, що людина безпосередньо бачить, вона знає, а не вірить у нього. Знання переважно розуміють як знання опосередковане, як результат пізнання. Знання — зміст, і від нього невіддільна форма, яка полягає у тому, що цей зміст є предметом свідомості. Осягаючи розумом необхідність тієї чи іншої речі, людина не говорить, що вірить, вона знає. Віра — безпосереднє знання. Коли віра визначається як безпосереднє знання на противагу опосередкованому знанню, вона зводиться до абстрактного формалізму. Віра у ніщо неможлива. Віра належить до сфери свідомості, бо те, у що людина вірить, вона знає, і достовірно знає. Віра має бути насичена змістом, і цей зміст має містити у собі істину. У вірі немає місця для скінченого змісту. Знання належать до культу, а всезагальна форма, у якій воно йому належить, є вірою. Віра є формою деякого припущення, деякого покладеного в основу передбачення, яким би не було його походження.

Немає віри, яка не містила б у собі мислення, як немає мислення, яке не містило б у собі віри. Віра стверджує, що мислення не здатне осягнути істину і смертельне для істини, що мислення здатне єдино до того, щоб углядіти цю свою нездатність збагнути істину, виявляючи у собі свою власну нікчемність, з чого випливає, що самовбивство — вище призначення розуму. Водночас не припустима віра як безпосереднє знання на противагу до мислення піднімати до рівня єдиного способу осягання істини, тоді як і не можна, навпаки, усвідомлювати як істину те, що отримується винятково завдяки доказам мислення. У вірі на поверхні знаходиться істинний зміст, але їй не вистачає форми мислення. Віра виражає проникливість достовірної переконаності, найбільш глибоку, сконцентровану впевненість на противагу будь-якій іншій думці, уявленню, переконанню, бажанню і т. п., але ця проникливість, будучи найбільш глибокою, якою вона тільки може бути, водночас безпосередньо містить у собі і найбільш абстрактне заглиблення, тобто саме мислення; якщо мис-

лення суперечить вірі — це болісне роздвоєння у глибинах духу. Розум не повинен суперечити почуттям, почуття — розуму; поєднання першого з другим є необхідним в осягненні істини, у навчальному процесі. У повному обсязі реалізувати віру можна лише шляхом її примирення з мисленням. Віра — це істинна передтеча того, щоб примирення здійснювалось у собі і для себе.

Віра потрібна людині не тільки для того, щоб осягнути ті чи інші часткові істини, а й для того (і не меншою мірою), щоб збагнути своє місце у Всесвіті, збагнути його нескінченний початок і безмежний кінець. Для цього їй потрібно надати опосередкованої форми. Повірити можна спочатку завдяки зовнішнім, формальним ознакам, але згодом вони мають відпасти. І це може бути основою віри як віри суб'єктивної, проте, якщо зміст має стати для людини основою, цей шлях неможливий; у самій вірі відпадуть ці зовнішні ознаки — віруючи, людина робить своїм те, що сприйняте нею, і це перестає бути для неї іншим. Ведуть мову і про основи віри, але це зовсім невиправдано, бо, якщо людина володіє основами, причому об'єктивними основами, то віра може бути доведена. Віра, що бере початок із дива, є ще формальною, вона має поступитися місцем істинній вірі. Це потрібно розрізняти, інакше доводиться виходити з припущення, що людина вірить у такі речі, в які вона за наявного рівня освіти повірити не може. Віра у дива є вірою у зміст скінченний і випадковий, тобто не істинний, оскільки істинна віра не має випадкового змісту; освіта підпорядкувала собі цю віру. Водночас осягання дива у тому сенсі, що воно зовсім не диво, а природне явище, породжує сумнів і невіру, а також бажання знайти правдоподібну підтримку, щоб при цьому була врятована моральна добродетель. Віра будується на свідченнях духа не про дива, а про абсолютну істину, про вічну ідею. Дива ж є наслідком влади духу над природними зв'язками, його вторгнення у вічні закони природи. Переконавання за допомогою дива є лише першим образом віри. Істинна віра перебуває в душі істини.

За допомогою віри пізнається істина, субстанція справді існуючого. Благоговіння, яким супроводжується процес осягнення істини, є початком наявного світу, воно впливає на життя індивіда, скеровує його бажання і вчинки. Релігійне почуття набожної людини забарвлює усі її почуття і дії, її свідомість, зіставляє смисл її земного життя з нескінченним і останнім його джерелом. Корені віри знаходяться у глибині людського ества. Істинна основа віри — це дух. Дух є абсолютною основою віри. Сама віра є Божественним духом, що діє у суб'єкті. Віра — це свідчення духа про абсолютний дух, або впевненість в істині. Віра — це пізнання духу за допомогою духу. І лише дух, за словами Ісуса Христа, приводить людину до істини. Недуховне за своєю природою не може бути змістом віри. Те, у що потрібно вірити, повинно мати суто духовний зміст. Відповідно до нього визначається те, що вважається істиною. На різних етапах розвитку духу віра видозмінюється. І лише рівні духом можуть

ОСВІТА І РЕЛІГІЯ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН

пізнати і зрозуміти один одного. За відсутності цієї рівності кожен може лише зрозуміти, що він є не те, що є інший. Для віри єдиною значущою запорукою істинності є свідчення духу, а не достовірна розповідь і їй подібні речі. Виникнення віри пов'язане з почуттями, з духовним розумінням, усвідомленням духовного. Але те, що має бути істиною для Духу> У Щ° він * * * вірити, не може бути почуттєвою вірою.

Самосвідомість, виражена у формі віри, заснованої на дусі, тобто на такому опосередкуванні, яке знімає усі скінченні опосередкування, є даною Богом вірою. Віра у Бога у своїй простоті — дещо зовсім інше, ніж твердження: я вірю в Бога. Останнє пов'язане з рефлексією і усвідомленням, що вірі протистоїть дещо інше. У зазначеному твердженні проглядається потреба у самовиправданні, резонуванні, полеміці. Віра, яка живе у людині, існує тільки завдяки повчанню, вихованню, взагалі завдяки людським настановам, а ще більше — завдяки настановам духу Божого. Релігійна віра, внутрішнє одкровення є безпосереднім знанням про Бога, а не опосередкованим. Віра у дійсне є пізнанням об'єктів, чогось обмеженого, і тією самою мірою, до якої об'єкт є чимось іншим, ніж Бог, це пізнання відрізняється від віри у Божественне. Віра у Божественне можлива лише тоді, коли у самому віруючому міститься Божественне. Віра у Божественне витікає з Божественності власної природи людини.

Відомо, що кожен індивід, оскільки він пов'язаний із духом свого народу, набуває з моменту народження віри своїх батьків без своєї вини і без своєї заслуги, і віра батьків є для нього святинею і авторитетом; це і є основою віри, поданої в історичному розвитку. Чому ж тоді сьогодні ми стикаємося з тотальним безбожжям? В основі сучасної невіри у владу духу над природою є помилкова віра у, так звану, силу природи і в її самостійність стосовно духу. А ортодоксальні атеїсти, зі зруйнованою Божественною природою, хто щиро, а хто цинічно, силкуються пізнати Бога завдяки мисленню, обмеженому і нікчемному в осяганні вічного і абсолютного.

Література:

1. Гамільтон Ф. Е. Основа християнської віри. Новітній захист християнської віри / Пер. з англ. Л. М. Коровник. — К.: Дорога правди, 1990. — 335 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Философия религии. В 2-х томах. — Т. 1. / Отв. ред. А. В. Гулыга / Пер. с нем. М. И. Левиной. — М.: Мысль, 1976. — 532 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Философия религии. В 2-х томах. — Т. 2. / Общ. ред. А. В. Гулыги / Пер. с нем. П. П. Гайденко. — М.: Мысль, 1977. — 573 с.
4. Невелев М. Ю. Концепция веры. — М.: Прометей, 1989. — 81 с.
5. Пуанкаре А. О науке. / Пер. с франц. — М.: Наука, 1983. — 560 с.

Микола Євтух, Іван Волощук. Модернізація навчального процесу у контексті...

***Николай Евтух, Иван Волощук.* Модернизация учебного процесса в контексте переосмысленного осознания взаимодействия веры и знания**

В статье анализируется вера и знание как атрибуты осознания истины. Показано их диалектическое взаимодействие и место в научном познании. Полученные результаты экстраполируются в образовательную практику. Как следствие, обосновывается один из путей модернизации учебного процесса.

***Mykola Yevtukh, Ivan Voloshchuk.* Modernization of Learning Process in the Context of Revision the Interrelation of Belief and Knowledge**

Belief and knowledge as attributes of the truth are analyzed. Their dialectical interaction and the role in scientific cognition are shown. Obtained results are extrapolated into educational practices. As a result, one of the ways of the modernization of learning process is justified.